

Boris Golec, **Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem** : po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, 174 str. (Zbirka Thesaurus memoriae. Opuscula; 3)

Zgodovinar Boris Golec je v tej pomembni monografiji prikazal rezultate svojega raziskovanja pojavljanja hrvaškega etnonima in lingvonima v virih iz obdobja med 16. in 19. stoletjem, ki se nanašajo na prostor današnjih vzhodnih (in tudi južnih) predelov Slovenije. Pri tem je obravnavano problematiko po geografskem ključu razčlenil na manjše enote in vsako pokrajino oziroma področje obravnaval v svojem poglavju.

V prvem poglavju, ki je tudi najobsežnejše, se je osredotočil na Belo krajino in pri tem za izhodišče svojega prikaza pojavljanja hrvaškega etnonima oziroma lingvonima vzel *Slavo vojvodine kranjske* (1689), v kateri je J.V. Valvasor (1641–1693) na nekaterih mestih pisal o hrvaškem značaju te pokrajine. Po mnenju Golca so zapisane Valvasorjeve ocene na mestu. Tudi drugi viri namreč potrjujejo, da sta bila hrvaško etnično in jezikovno ime v času pisanja *Slave* v Beli krajini močno prisotna, pri čemer se tu nista mogla pojaviti pred 16. stoletjem, že v drugi polovici 18. stoletja pa sta močno nazadovala, ne da bi se medtem bistveno spremenila demografska in jezikovno-etnična slika pokrajine (str. 12). Sami rabi hrvaškega imena je sicer v virih mogoče slediti v časovnem razponu od srede 17. do poznega 18. stoletja, prvi Belokranjci, izpričani kot Hrvati, pa so bili študenti na dunajski in graški univerzi. Belokranjski izobraženci so se namreč v tem času, tako Golec, izbirajoč med dvema opcijama – deželno kranjsko pripadnostjo in etnično hrvaško – v glavnem odločali za slednjo, ki ni bila zgolj akademska, temveč vsaj že v Valvasorjevem času zasidrana v dejanski samoidentifikaciji prebivalcev zgodovinske Metlike s Hrvati (str. 65).

Kje je torej treba iskati širše razloge in vzroke za v virih iz tega časa nedvoumno izpričano dejstvo belokranjskega »hrvaštva«? Golec kot ključni moment za pojavitev in vztrajanje hrvaškega etničnega in jezikovnega imena na belokranjski strani Kolpe navaja inkorporacijo ostankov dežel ogrske in hrvaške krone v habsburški dinastični okvir v letih 1526 in 1527, tj. v času vladanja kralja Ferdinanda (1503–1564). S tem dejanjem so padle številne poprejšnje pregrade, saj se je stoletna državna meja na Kolpi preobrazila v zgolj notranjo mejo med dvema »habsburškima« teritorijema.

A hkrati je ta zanimiv zgodovinski fenomen povezan tudi s širšim kontekstom hrvaške etnogeneze, ki je bila, tako Golec, zaradi tektonskih geopolitičnih in de-

mografskih premikov zelo specifična, tako da sta hrvaški etnonim in lingvonim med 15. in 19. stoletjem radikalno spremenila vsebino. Pojmi hrvaški, Hrvati in Hrvaška so na prelomu iz srednjega v novi vek pomenili nekaj povsem drugega kot tri ali štiri stoletja pozneje, razširjenost hrvaškega imena pa se je tedaj samo v manjši meri pokrivala z narodnim prostorom novodobnih Hrvatov. Premik težišča hrvaškega imena proti severu je zajel tudi Belo krajino, katere imensko kroatizacijo lahko pravilno razložimo le kot del tega zapletenega procesa (str. 12). Pojavitev hrvaškega imena v Beli krajini je bila torej v tesni povezavi s širšim procesom, ki ga je sočasno in že prej mogoče opazovati v Slavoniji, kjer se je hrvaško ime razširilo na tam živeče kajkavščino govoreče »slovensko« prebivalstvo, a seveda s to razliko – ki je seveda pomembno doprinesla k (ne)ohranitvi hrvaškega imena –, da tukaj nikoli ni prišlo do politične integracije, kakor v primeru združene Hrvaške in Slavonije s prestolnico v Zagrebu. Kljub temu pa se zdi, tako Golec, da je bila konec 17. stoletja vključitev belokranjskega področja v hrvaške kulturno-jezikovne integracijske procese povsem enaka kot pri kajkavcih »na drugi strani Kolpe« ali celo še popolnejša (str. 66).

Pojasnilo, zakaj so Belokranjci za vsaj eno stoletje postali Hrvati, gre torej iskati v součinkovanju treh dejavnikov: 1) v jezikovni sorodnosti avtohtonega in zlasti alohtonega belokranjskega prebivalstva s čezkolpskimi prebivalci Hrvaške, ki se v 16. stoletju že imenujejo Hrvati, svoj jezik pa hrvaški; 2) v občutno povečani navezanosti Bele krajine na hrvaški prostor po vključitvi ostankov dežel ogrske in hrvaške krone v habsburški dinastični okvir (1526/27) in 3) s tem dejstvom povezani neovirani odprtosti Bele krajine za kulturno-jezikovne vplive z juga in vzhoda, ki so jim dale institucionalno oporo še domače cerkvene strukture, organizacijsko zelo avtonomne, kadrovske izviraajoče iz belokranjskega okolja in v duhovnem smislu naslonjene na zagrebško škofijo (str. 65).

Že v 18. stoletju pa pride do novega identifikacijskega preobrata. Če daje, tako Golec, Bela krajina v Valvasorjevem času vtis pokrajine s povsem hrvaškim predznakom in je takšna tudi samoidentifikacija velike večine v njej rojenih izobražencev, pa se je hrvaško ime v 18. stoletju umikalo in izginjalo. Občutek povezanosti Belokranjcev s hrvaškim kulturno-jezikovnim krogom je pojenjeval in Belokranjci se stoletje pozneje (1873) po pričevanju Janeza Trdine (1830–1905) niso imeli ne za Hrvate ne za Kranjce.

Podobno kot v Beli krajini se je hrvaško ime v tem času pojavilo tudi na področju Kostela. Hrvaški etnonim je tako v Kostelu izpričan že konec 16. stoletja (1598), torej skoraj pol stoletja prej kot v Beli krajini (1643). Skupaj z Belo krajino je Kostel konec 17. stoletja v svoji *Slavi* tudi Valvasor prišteval k »Hrvaški« tostran Kolpe, jezik in nošo Kostelcev pa opredelil kot hrvaški. Potrditev hrvaške identitete je sicer pri kostelskih intelektualcih izpričana še v virih iz prve polovice 18. stoletja, v naslednjih desetletjih pa je hrvaško ime pešalo in približno sočasno kot pri Belokranjcih tudi ugasnilo. Po letu 1800 je tako mogoče v virih za področje Kostela zaslediti le še navedbe o jezikovni bližini, istovetenje s hrvaščino in Hrvati pa povsem izgine.

V splošnem nekako ne preseneča pretirano, da je v obravnavanem obdobju tudi na področju Kostela prišlo do prevzemanja in sprejetja hrvaškega etnonima in lingvonima. Ne nepomemben razlog za take razmere gre iskati, tako Golec, v prihodu uskoških naseljencev katoliške vere v 16. stoletju, ki je v Kostelu povzročil precejšnje etnične spremembe. A veliko pomembnejše je bilo najbrž dejstvo geografske odrezanosti in jezikovne sorodnosti. Od drugih Kranjcev je prebivalce Kostela ločeval kočevarski jezikovni otok, za prve sosedje na drugi strani Kolpe pa so imeli jezikovno sorodno prebivalstvo hrvaškega prostora. Kostelsko narečje namreč precej neopazno prehaja v hrvaško goransko narečje, tako da je govor na levem bregu Kolpe praviloma enak sosednjemu govoru v Gorskem kotarju. Zato je toliko bolj razumljiveje, da je prišlo do poistovetenja s fizično in jezikovno bližnjimi Hrvati in tudi do prevzema hrvaškega lingvonima in etnonima (str. 85). Še več, sklepati je celo mogoče, tako Golec, da je predvsem politična meja na Kolpi preprečevala identifikacijo s sosedi na Hrvaškem že v času pred letom 1526 (str. 82).

Določene skupne značilnosti s pojavljanjem hrvaškega etnonima in lingvonima na področju Bele krajine in Kostela izkazuje tudi pojav Hrvatov in hrvaščine v Prekmurju. A čeprav je bilo hrvaško ime v Prekmurju podobno kot v Beli krajini prvič dokumentirano sredi 17. stoletja, je med tema predeloma zaznati tudi občutne razlike. Prekmurci namreč niso opustili slovenskega imena, s katerim so poimenovali svoj jezik in sebe (sicer z leksemom Sloveni), zato Golec zagovarja stališče, da pojav v prekmurskem prostoru ni bil tako intenziven in ime nikoli sprejeto tako splošno kakor pri Belokranjcih.

Spremljanje pojavljanja hrvaškega in drugih etnično-jezikovnih imen v tem prostoru sicer otežujejo redki razpoložljivi viri, a iz podatkov, ki so na voljo, je mogoče zaključiti, da so bili vplivom z juga močnejše izpostavljeni prebivalci južnega dela Prekmurja, ki je politično sodil v okvir Zalske županije, kjer so živeli kajkavsko govoreči Medžimurci, s katerimi so si delili tudi skupno škofijsko središče v Zagrebu. Hrvaško etnično in jezikovno ime je bilo tu močnejše, saj je dokumentirano precej dlje kot severno od županijske in škofijske meje. Vendar pa se je tukajšnje prebivalstvo sprva in še globoko v novi vek prepoznavalo samo v slovenskem imenu, ki je bilo tedaj razširjeno po celotnem kajkavskem prostoru in povezano tudi s politično enoto Slavonijo ali t.i. Slovenjem. Hrvaški etnonim in lingvonim sta se namesto slovenskega imena v Zalski županiji, tj. v Medžimurju in dolnjem Prekmurju, lahko uveljavljala šele v procesu širjenja hrvaškega političnega, etničnega in jezikovnega imena iz srednjeveške Hrvaške proti severu – v tem politično ogrskem prostoru je tako mogoče hrvaško ime zaslediti najprej pri izobražencih v etnični (samo)opredelitvi *Croata*, in sicer v prvi četrtini 17. stoletja za Medžimurce.

V Prekmurju gre torej, tako Golec, za isti proces kot v prostoru južno od Mure, ki je v moderni dobi postal hrvaški nacionalni prostor. Z zamudo za Slavonijo s središčem v Zagrebu in z manjšo zamudo za ogrskim Medžimurjem se je v prekmurskem prostoru najprej pojavil hrvaški etnonim in za njim še hrvaški lingvonim, ki pa tu, drugače kot južno od Mure, ni nikoli izpodrinil prvotnega slovenskega lingvonima, ampak je z njim v posameznih lokalnih okoljih različno intenzivno sobival in slednjič ugasnil. Dokončno ločnico med prekmursko slovenskim

in medžimursko hrvaškimi je zakoličila nova škofijska meja na Muri, določena leta 1777 z ustanovitvijo sombotelske škofije (str. 104–105).

Za širitev hrvaškega etnonima v Prekmurje so imeli potemtakem največje zasluge kulturni vplivi s kajkavskega juga, nosilci hrvaškega imena pa so bili predvsem duhovniki.

V zadnjem poglavju se nato Golec posveti še področju Prlekije. Pri tem ugotavlja, da podobno kot v drugih obravnavanih pokrajinah tudi za Prlekijo velja, da je pojav hrvaškega imena odmev njegovega širjenja po kajkavskem prostoru. Tudi v delu Prlekije je poimenovanje hrvaški očitno prav tako začelo izpodrivati dotedanje slovensko ime kot oznako za lokalne prleške govore (str. 124). Vendar pa se na področju Prlekije hrvaško ime (glede na znane vire) nikoli ne razširi z oznake za jezik na samopoimenovanje (samoidentifikacijo) Prlekov kot Hrvatov. O etnonimu Hrvat tako ni nikakršnih poročil in Prlekija se v tem pogledu, tako Golec, razlikuje od drugih treh obravnavanih območij, kjer je bilo hrvaško ime odraz kolektivne identitete, razširjeno ne le za jezik, ampak tudi za skupnost in njene pripadnike. Hrvaško ime je, skratka, zajelo prebivalstvo vzhodne Prlekije samo kot oznaka za jezik, ne pa tudi kot apelativ, najsi bo v ožjem (lokalnem) ali širšem (etničnem) smislu (str. 133).

Zaključimo lahko, da je avtor v tej res dobro napisani knjigi zelo poglobljeno in natančno predstavil nadvse zanimiv fenomen širjenja hrvaškega lingvonima in etnonima v južne in vzhodne predele današnjega ozemlja Slovenije. V tem smislu navdušuje avtorjevo poznavanje širšega konteksta problematike in še zlasti raba zelo obsežnega nabora virov različne provenience. Golcu je tako uspelo v smiselno in zelo berljivo celoto vključiti relevantno vsebino urbarjev, domoznanskih besedil, univerzitetnih matrik, cerkvenih vizitacij ter za povrh še zavidljivo količino že publiciranih dognanj. Zdi se skratka, da doprinos Golčeve knjige nikakor ni zgolj v odstiranju pomembnih spoznanj o sicer razmeroma nesistematično raziskanih vprašanih različnih oblik kolektivnih identifikacij na današnjem slovenskem ozemlju v času pred začetkom nastajanja modernih nacionalnih občestev v 19. stoletju. Golčeva knjiga je namreč tudi bleščeč prikaz temeljnega zgodovinarjeva dela, ki je predvsem in še zlasti iskanje in analiza virov.

V knjigi je nekoliko moteče morebiti le dejstvo, da se ob branju srečujemo z rabo nekaterih terminov, ki ostajajo ves čas nedefinirani. Bralec bi si pač želel izvedeti, na kaj točno meri avtor ob rabi pojmov, kot denimo etnogeneza, jezikovno-etnična slika prebivalstva, slovenski etnični prostor, avtohtono in alohtono prebivalstvo ipd. Kakorkoli že, v luči vsega dobrega, kar prinaša Golčeva knjiga, je ta pomanjkljivost zanemarljiva.